

KONZERVATÍV TUDATOSSÁG

KRIVÁNIK DÁNIEL

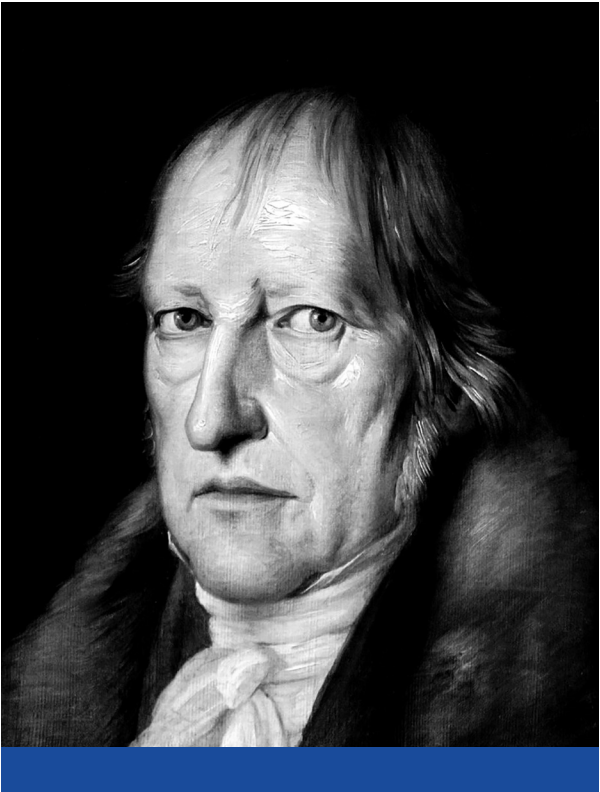
Richard Conn Henry, a Johns Hopkins Egyetem fizikai és csillagászati intézetének professzora a *Nature* magazin 2005. júliusi számában megjelent esszéjében amellet érvel, hogy az univerzum alapvetően szellemi, nem pedig anyagi természetű.¹ Nézete szerint az anyag független valóságának feltételezése félrevezető, és a kvantumelmélet felfedezéseire hivatkozva megjegyzi, hogy a tudatosság, az észlelés, valamint a megfigyelés kulcsszerepet játszanak a valóság formálásában. Henry arra is rámutat, hogy a tudományos közösség még mindig következetesen kerüli a szellemi természetű valóság gondolatát, helyette a mechanisztikus világképet részesítve előnyben. Úgy véli, hogy a fizika új megértése – amely elismeri a tudatosság főszerepét – párhuzamba állítható a spirituális és vallási tradíciókkal, amelyek szintén azt hangsúlyozzák, hogy az emberi tudat központi jelentőségű létezésünk és a világ megértésében. Newton életrajzíróját, Richard Westfallt idézve pedig azt mondja, hogy az ateizmus végső oka abban áll, hogy az emberek úgy gondolják, a testek önmagukban teljes, abszolút és független valósággal bírnak. Henry álláspontját osztja Hans-Peter Dürr német részecskefizikus is, aki könyveiben és előadásaiban alapvetően kérdőjelezi meg a hagyományos valóságfelfogást. Azt állítja, hogy *minden, ami létezik, lényegében szellem*: a világ ezek szerint formák és viszonyrendszerek nyüzsgő struktúrája, amelyre tudatosságunk révén közvetlen ráhatással bírunk, míg *az anyag nem más, mint megalvadt szellem*.² Világunk és vele önmagunk teljesebb megértéséhez szerinte új szemléletmódra van szükség, mert a 18–19. századi gondolkodásban gyökerező mechanisztikus világképre alapuló 20. századi technológia segítségével nem lehetséges megoldani a 21. század problémáit. E problémamegoldást Dürr szerint alapvetően a természet benső működésével inkompatibilis „vagy-vagy” kétértékű logikája akadályozza. Ez a működés egyfajta „is-is” logikát követ, ahogyan azt a kvantummechanika egyik alapítója, Werner Heisenberg is kimutatta (Dürr az ő közeli munkatársa volt, majd Heisenberg halála után a Max Planck Fizikai Kutatóintézet igazgatójaként lépett az ő örökébe). Ennek az „is-is” logikának a felfedezése ismeretelméleti fordulópontnak tekinthető, amely azonban – úgy tűnik fel – láthatatlan maradt a mai napig a mechanisztikus világkép szerint orientálódó közgondolkodás számára. E logika gyökérzetét nem kifejezetten a természet-, hanem a szellemtudományok, nevezetesen a filozófia területén, sőt még inkább a vallások forrásvidékén találjuk. Heisenberg egy helyütt a következőképp önti ezt szavakba: „A kvantumelmélet ismeretelméleti analízise, különösen a Bohr által leírt formájában, a hegeli filozófia módszerére emlékeztető jegyekkel bír.”³

1 Richard Conn HENRY: The mental Universe. *Nature*, 2005/436. 29.

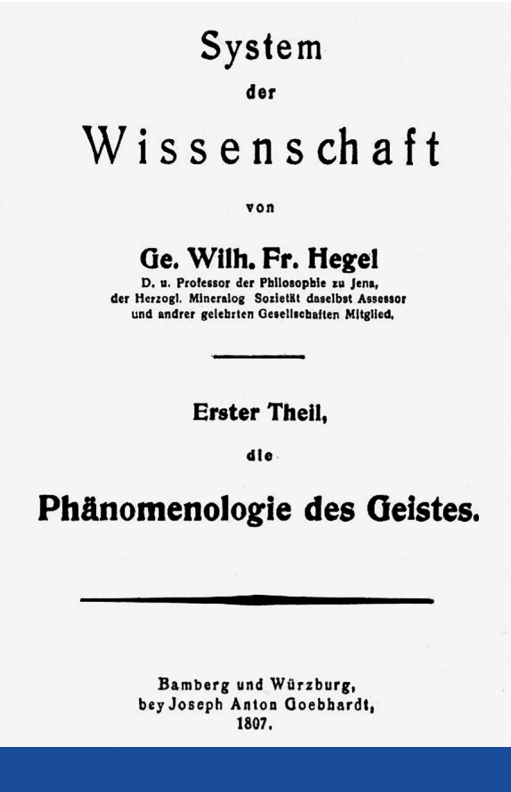
2 Hans-Peter DÜRR: *Das Lebendige lebender werden lassen. Wie uns neues Denken aus der Krise führt*. Oekom, München, 2011. 25.

3 Werner HEISENBERG: *Die Plancksche Entdeckung und die philosophischen Grundfragen der Atomlehre* = Uő.: *Schritte über Grenzen. Gesammelte Reden und Aufsätze*. R. Piper & Co., München, 1971. 31.

Háttér – Hajó fedélzete a Dunán, mögötte a Lánchíddal, 1943
(Fortepan)

Nagy szellem –
Georg Friedrich Wilhelm
Hegel (1770–1831) és
A szellem fenomenológiájának
(1807) első kiadása
(Wikimedia Commons)

A valóság rendezőelve című poszthumusz megjelent kéziratában pedig azon az állásponton van, hogy Hegel dialektikakoncepciója „a valóság e »dinamikus« megjelenítési módjának legprominensebb szisztematikus összegzése”.⁴

KONZERVATÍV HEGELIANIZMUS

A fenti bevezetéssel el is érkeztünk a jelen tanulmány alapját jelentő szellemiséghez, amelyből kiindulva és amelybe visszatérve körbejárjuk az egyéni és társadalmi szabadság, valamint a konzervatív tudatosság összefüggéseit, mégpedig egy lehetséges hegelianus megközelítésben.

Az imént említett összefüggést egy nemrégiben felbukkant, (egyelőre) gondolat kísérlet-stádiumban lévő államkoncepció és e koncepció holdudvarának háttere előtt vizsgálom meg. E vizsgálat előtt ugyanakkor elengedhetetlennek látszik röviden rátekinteni a hegeli gondolatvilág egyes kulcsfogalmaira és ezek jellegzetességeire. Egyrészt, hogy az alkalmazott megközelítés érthetőbb legyen, másrészt hogy ezzel is tegyünk egy lépést Hegelnek a dialektikus materializmus kényszerzubbonyából történő kiszabadítása felé (a magyar gondolati térben sajnos túlnyomórészt még mindig a marxista hagyomány látásmódja a meghatározó, jöllehet az elmúlt húsz évben többen tettek jelentős erőfeszítéseket ennek ellensúlyozására). A kulcsfogalmak értelmezése során *A szellem fenomenológiájának* (1807) Hegele lesz a hivatkozási alapunk, ám tartsuk fejben, hogy a fiatal Hegel valóságközpontú fenomenológiai álláspontja későbbi alkotói periódusai során is irányadó marad.⁵

Számos olyan szellemtudományos (filozófiai, metafizikai) belátás létezik, amelyeket később a természettudomány is igazolt, vagy legalábbis párhuzamba állíthatók modern tudományos eredményekkel. Ilyen például a valóság Hegel által leírt „is-is” jellegzetessége. A német idealizmus gondolati áramlata, és különösen Hegel gondolathálózata, az akkoriban már javában prosperáló

⁴ Werner HEISENBERG: *Ordnung der Wirklichkeit. Mit einer Einleitung von Helmut Reichenberg und einem Kommentar von Ernst Peter Fischer*. R. Piper & Co., München, 1990. 42.

⁵ Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A szellem fenomenológiája* [1807] ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Bp. 1979. (a továbbiakban: *Fenomenológia*) Vö. ANDREJKA Zoltán: *Apollón és Diké nyomában. Hegeliánus-hermeneutikai tragédiaértelmezési kísérlet*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2013. 28.

és kézzelfogható technológiai, ipari, gazdasági – és ezekből következő társadalmi-politikai, hatalomtechnikai – eredményeket felmutató materialisztikus-mechanisztikus világkép alternatívájaként igyekezett pozicionálni magát, ám Hegel (majd Schelling) halálával nem maradt elismert filozófus, aki továbbítte volna ezt a hatalmas gondolati vállalkozást. Sőt – épp az uralkodó világkép háttére előtt – ők is elmaradottként, afféle „reakciósként” lesznek feltüntetve; míg nem a 20. századi természettudományos felfedezések újfent rávilágítanak a Hegel által leírt szellemi alapra. E szellemi alapot a következő kulcsfogalmak segítségével világítjuk meg: dialektika, valóság és realitás, spekulativitás és észszerűség, valamint kibontakozás.

HEGELI KULCSFOGALMAK

Dialektika

A hegeli gondolkodásban a dialektika a valóságnak egy mindent átható áramlása, illetve ennek az áramlásnak a megtapasztalása. A filozófiatörténetben korábbról már ismert, később pedig a dialektikus materializmus által unásig a köztudatba sulykolt tézis–antitézis–szintézis hármasságát Hegel – minden más sematizmushoz és formalizmushoz hasonlóan – elutasítja. Ifjúkori írásaiiban a dialektika dinamikáját (*potentia*) és energiáját (*actus*) a gyermek szimbólumával mint a szeretet kiteljesedő megnyilvánulásával szemlélteti,⁶ később pedig – az igaz–hamis különbségtételre vonatkozó vélekedés illusztrálásakor – ekképpen írja le: „A bimbó eltűnik a virág kifakadásakor, s úgy vélhetnénk, hogy a bimbót megcáfolja a virág. Ugyanígy láttatja a gyümölcs a növény hamis létezésének a virágot, s lép a helyébe a növény igazságaként. Ezek a formák nemcsak különböznek egymástól, hanem egymással összeegyeztethetetlenek lévén törlik is egymást. Folyékony természetük azonban egyúttal a szerves egység mozzanataivá teszi őket, amelyben nemcsak nem mondanak ellent egymásnak, hanem az egyik ugyanolyan szükségszerű, mint a másik; és épp ez az egyenlő szükségszerűség testesíti meg az egésznek az életét.”⁷ Röviden összefoglalva tehát a dialektika Hegelnél egyfajta ismeretelméleti „áramlástan”.

Valóság és realitás

A hegeli gondolkodáson belüli különbségtételt valóság és realitás között nagyon leegyszerűsítve úgy írhatnánk le, hogy a realitás az ember számára jelenség-világként feltűnő valaminek egyfajta készen talált, adott és ilyenként inkább statikus, míg a valóság ugyanezen valaminek a lényegét megjeleníteni engedő, szituatív-releváns s ilyenként inkább dinamikus létjellege. Ez a különbségtétel a modern fizikában is központi szerepet játszik. A klasszikus fizika realitással operáló módszere elégséges lehet a hétköznapi tudat számára, de az univerzális egész összefüggésrendszerébe helyezve elégtelennek bizonyul.⁸

Spekulativitás és észszerűség

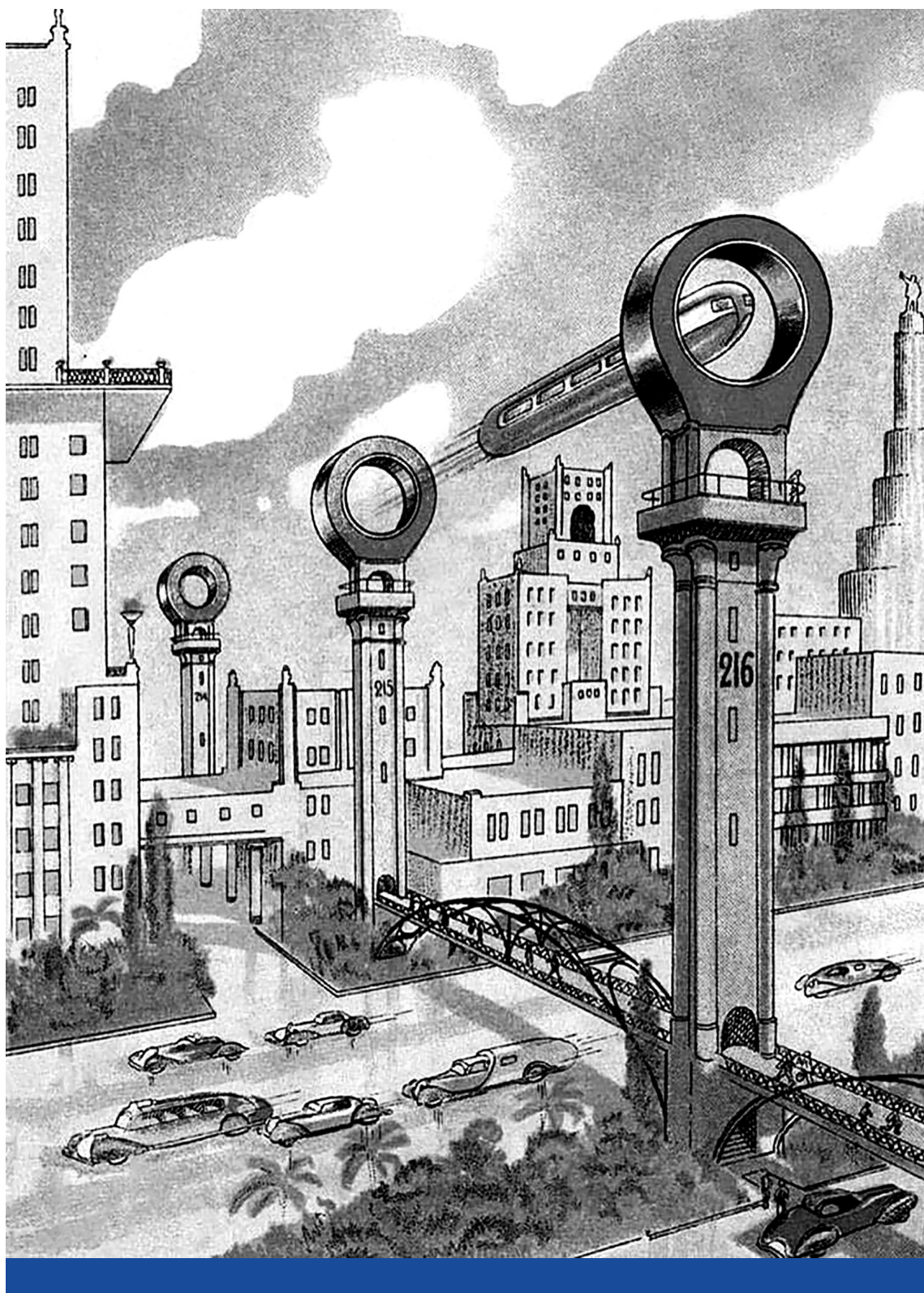
A „spekulatív” szót Hegel hangsúlyosan nem a hétköznapi – „üres spekuláció” – leértékelő értelmében, hanem a valóság egymásból-egymásba tükröződő (*speculum*) viszonyainak és az e viszonyokról való gondolkodás (*speculare*) megjelölésére használja.⁹ Számára a spekulativitás nem az „elméleti” és a „kikokoskodott” szavak szinonimája. Ellenkezőleg: annak a megértésnek a kulcsa, hogy a valóság egy szervesen áramló, önmagát tükröviszonyok sorozatán keresztül áttetszően közvetítő dinamikus elevenség. Ha ez nem volna elég: a he-

6 Vö. Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A szeretet*. ford. RÉVAI Gábor = Uő.: *Ifjúkori írások. Válogatás*. szerk. MÁRKUS György, Gondolat, Bp. 1982. 117–123. és 118–121.

7 *Fenomenológia. I.m.* 10. (a fordítást módosítottam)

8 Vö. DÜRR: *I.m.* 31.

9 Vö. Martin HEIDEGGER: *Hegel és a görögök*. ford. PONGRÁCZ Tibor = Uő.: *Útjelzők*. szerk. PONGRÁCZ Tibor, Osiris, Bp. 2003. 391.

Virtuális jövő –

A jövő városának
elképzelése
a 20. század elején
(*e-flux journal*)

geli gondolkodásban a „spekulatív” szinonim a „misztikussal”, márpedig a misztikusság a hegeli észfogalom központi jellemzője.¹⁰ Hegelnél az értelem a gondolkodás egy fontos formája, amely analitikus módon dolgozza fel a világot, de önmagában nem képes a világ fogalmi megragadására, mivel a „vagy-vagy” dichotómiája határozza meg. Az értelemre épülő, ám azt meghaladó ész olyan gondolkodási forma, amely nem csupán szembeállítja egymással a

¹⁰ Lásd bővebben: Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai*. I. köt. *A logika* [1817] ford. SZEMERE Samu, Akadémiai, Bp. 1979. 146–148., 82. §.

„vagy-vagy” megosztottságát, hanem felismeri, hogy ezek az ellentétek egy egységes, önmozgó egész kifejeződései, amelyek így valójában nem kizárják, hanem kölcsönösen, éppen az „is-is” logika szerint feltételezik egymást. Az értelem és az ész fogalompárja szoros összefüggésben áll a realitás és a valóság fogalompárjával, amennyiben is mindkettő egyfajta statikus–dinamikus, részleges–teljes, mechanikus–organikus kettősségben jelenik meg. Míg az értelem a realitás világát dolgozza fel, az ész képes arra, hogy ezt a realitást a mindenkor dinamikusan valóság fényében újraértelmezze. A kettő közötti viszony szintúgy dialektikus, azaz a realitás nem önmagában elvetendő, és éppígy önmagában nem is értelmezhető, hanem az ész magasabb szintű megértésében meghaladandó és beteljesülő mozzanat.

Kibontakozás

Náray-Szabó Gábor Teilhard de Chardinre hivatkozva írja, hogy „ha követjük az evolúció menetét, megfigyelhető egy elv következetes érvényesülése: az állandóan fejlődő, vagyis egyre összetettebb új megoldások kizárólag a jól bevált régire épülnek”,¹¹ és mindezt nagyon találóan a „megőrizve meghaladni” kifejezéssel írja le. És épp ez a kifejezés épp ezzel a tartalommal áll Hegel filozófiájának középpontjában is: ez az *Aufhebung*.

Az igei alak, az *aufheben* egy különleges német ige, amely három, pontosabban kétszer három jelentéssel bír, ezek: megszüntet, megőriz, felemel, illetve megszűnik, megmarad, felemelkedik.¹² Akármelyiket is használja, Hegelnél a három jelentést – hacsak nincs külön utalás ennek ellenkezőjére – mindig egyszerre kell érteni, azaz: megszüntetve-megőriz és felemel, illetve megszűnve-megmarad és felemelkedik. Az *aufheben* áramlása teszi lehetővé, hogy a dolog azzá lehessen, ami „igazsága szerint” (például tölgy legyen a makkból, a tölgy ugyanis, bár megszünteti a makkot, nem semmisíti meg, hiszen akkor ő maga sem jöhetne létre). Megőrzi, mert öbelőle lesz, és reprodukálni is képes; és felemeli, mert kifejlődése során a létezésnek (egész pontosan önnön létezésének) egy magasabb színvonalára emeli. Hegel ebben az értelemben mondja, hogy „az igaz az egész. Az egész pedig csak fejlődése által kiteljesülő lényeg”.¹³

konzervatív
hegeliánus
idealizmus

DIGITÁLIS FÖLDI PARADICSOM

Fordítsuk most tekintetünket a német idealizmus és az elméleti fizika felől a társadalommérnökség irányába, hogy onnan az egyéni és társadalmi szabadság, valamint a konzervatív tudatosság lehetséges összefüggéseire tekinthessünk.¹⁴

2022 végén egy új államkoncepció látott napvilágot az indiai-amerikai üzletember és befektető, Balaji Srinivasan tollából. A több mint kétszázötven oldalas *A hálózatállam* magánkiadásban jelent meg, bárki számára ingyenesen hozzáférhető az interneten.¹⁵ A szerző egyebek közt a molekuláris biológiára és biotechnológiára fókuszáló Myriad Genetics alapítója, az Egyesült Államok legnagyobb kriptovaluta-tőzsdéjét működtető Coinbase Global nevű techcég korábbi műszaki igazgatója, valamint az Andreessen Horowitz nevű kockázati tőkealap egykori belfagya. Az alábbiakban röviden áttekintjük a koncepció néhány – témánk szempontjából releváns – állítását, hogy aztán gondolatmenetünk zárásaként levonhassuk a konzervatív tudatosság (digitális) kihívásait illető következtetéseinket.

11 NÁRAY-SZABÓ Gábor: Evolúció és konzervativizmus. *Kommentár*, 2006/5. 36.

12 Vö. *Fenomenológia. I.m.* 65. Vö. PAUL TILICH: *Vorlesung über Hegel (Frankfurt 1931/32)* Walter de Gruyter, Berlin–New York, 1995. 445.

13 *Fenomenológia. I.m.* 18.

14 Vö. MOLNÁR Attila Károly: *A vallás és a tudomány embere = Vallás a keresztény társadalom után. Tanulmányok Tomka Miklós emlékére.* szerk. FÖLDVÁRI Mónika – NAGY Gábor Dániel, Belvedere Meridionale, Szeged, 2012. 100.

15 <<https://thenetworkstate.com>>

Fent vázolt pedigréjére pillantva látható, hogy a szerző a Szilícium-völgy ideológiájának megtestesítője.¹⁶ Erről mindjárt a hálózatállam általa adott definíciójának elolvasásakor megbizonyosodhatunk:

„A hálózatállam egy morális innovációs készséggel, nemzeti öntudattal, elismert alapítóval, kollektív cselekvőképességgel, személyes interakciókban is megnyilvánuló civilizáltsággal, integrált kriptopénzzel, egy társadalmi okosszerződés [*social smart contract*] által szabályozott konszenzusus kormányzattal, közösségi finanszírozásból létrejött, egymástól független fizikai területekkel, virtuális fővárossal és egy blokkláncalapú cenzussal rendelkező közösségi háló. Ez utóbbi tulajdonsága igazolja, hogy a hálózatállam eléri azt a népeségre, gazdaságra és ingatlanvagyonra alkalmazható küszöbértéket, amely lehetővé teszi diplomáciai szintű elismerését.”¹⁷

Ami a társadalmi jellemzőket illeti: a hálózatállam közössége földrajzi helyett társadalmi közelség alapján, *online* szerveződik s egyetlen, összetartó közösséget alkot. A morális innovációs készség értelmében a hálózatállam olyan új közösségi normákra épül, amelyeket követői jónak tartanak, míg a „külvilág” esetleg rossznak, vagy fordítva. Ez táplálja a közösség egyediségét és összetartó erejét. A hálózatállam nemzeti öntudata abban áll, hogy polgárai egy erős összetartozás-érzéssel bíró értékközösség tagjaiként definiálják magukat. Egy hálózatállamnak – akárcsak egy vállalatnak – szüksége van egy hiteles vezetőre, akit a közösség önként követ. A hálózatállam polgárai közösségi célokkal és az e célok megvalósítására való képességekkel rendelkeznek. Lényeges vonás, hogy a közösség tagjai *online* és *offline* is tisztelettel bánnak egymással és bizalommal viseltetnek egymás iránt, valamint az együttműködés jegyében cselekszenek.

Ami a gazdasági jellemzőket illeti: az integrált kriptopénz nem más, mint egy blokkláncalapú pénzügyi rendszer, amely biztosítja a hálózatállam digitális infrastruktúráját, beleértve a vagyonnevelést, az okosszerződéseket és a hivatalos nyilvántartásokat. A társadalmi okosszerződés által korlátozott konszenzusus kormányzat koncepciója szerint a hálózatállam kormányzása egy a polgárai által önkéntesen elfogadott, erkölcsi konszenzust tükröző digitális szerződésen alapul. A polgárok közösségi finanszírozásból vásárolnak világszerte ingatlanokat, amelyeket *online* infrastruktúra kapcsol össze. A hálózatállam központi digitális találkozóhelye a virtuális főváros, amely lehet egy egyszerű *online* platform vagy egy kiterjesztettség-alapú (VR) virtuális tér. Egy valós időben frissülő, blokkláncan tárolt cenzus mutatja a közösség létszámát, vagyonát és ingatlanállományát. A társadalmi és gazdasági aspektusok szinergiája végül a diplomáciai elismerés elérésében tetőzik: a hálózatállamot egy vagy több hagyományos állam hivatalosan is elismeri, mai szükséges autonóm státusza megszilárdításához. (Tehát Srinivasan is belátja, hogy a hálózatállam diplomáciai érvényesüléshez egyfelől a hagyományos – vesztfáliai – értelemben szervezett államok elismerése szükségeltetik, másfelől a hálózatállam nem hálózatállamként, hanem – ideális esetben – skálázható *startup*közösséggént kezdi létét. És egy ilyet tavaly ősszel útjára is indított.)

A hálózatállam a közösség fogalmát a földrajzi közelségről a digitális hálózatokra helyezi át, megkérdőjelezve a nemzetállamok hagyományos területi alapú jogrendszerét. A közösséget a szociális háló jelenti, nem pedig feltétlenül azok az emberek, akik a közelben élnek. A virtuális és kiterjesztett valóság (helyesebben realitás) technológiai lehetővé teszik az emberek számára, hogy fizikailag adott helyen tartózkodjanak, de digitális énjük egy teljesen más környezetben létezzen, ezzel csökkentve az állam földrajzi ellenőrzésének és befolyásának jelentőségét. A jogi megállapodásokat okosszerződések auto-

16 Lásd bővebben: BÉKÉS Márton: A kibernetikai emberkép kritikája. *Kommentár*, 2015/5. 6. Ezen ideológia alternatívája a digitális humanizmus, amely nem fékezi, hanem támogatja a technológiai haladást, de nem álmódoszik egy teljesen új emberi létformáról (mint a transzhumanista mozgalmak), és bár szkeptikus az utópikus várakozásokkal szemben, mégis optimista az emberi alkotóerő potenciálját illetően. Lásd Julian NIDA-RÜMELIN – Nathalie WEIDENFELD: *Digitale Humanismus. Eine Ethik für das Zeitalter der Künstlichen Intelligenz*. Piper Verlag, München, 2018. 22. és 207. és KRIVÁNIK Dániel: Digitális humanizmus: a technoevolúció reális harmadik útja? *Korunk*, 2024/8.

17 Balaji SRINIVASAN: *The Network State*. 2022. 220.

matizálják és globalizálják, így optimalizálva a hagyományos jogrendszerek költségeit és redukálva ezek esetleges inkompatibilitásait, valamint földrajzi korlátait.

Srinivasan szerint hálózátállamokra azért volna szükség, mert a hagyományos államszerveződések nem mindig képesek megfelelően reagálni a modern társadalmi és technológiai kihívásokra. Ez az új államforma szerinte egyrészt a „tisztta lap” lehetőségét nyújtja egy társadalom számára, amelynek tagjai így maguk mögött hagyhatják a régi állami berendezkedés történelmi terheit; másrészt a hálózátállam jobban képes alkalmazkodni a gyorsan változó technológiai környezethez és a társadalmi igényekhez, valamint olyan (konszenzuson alapuló) egyedi társadalmi kísérletek megvalósítását teszi lehetővé, amelyek a hagyományos állam keretei között nem lennének lehetségesek.

Nos, ebből ennyi elég is lesz; talán csak még egy dologgal érdemes előhozakodni. A szerző az egykori Twitteren (ma X) 2022. február 21–22-én egy érdekes megállapítást posztolt, ami különösen releváns mind a hálózátállam, mind témánk szempontjából. Ez a társadalmi háború (*social war*) fogalma, amelyet Srinivasan az amerikai polgárháború és a Donald Trump első elnökké választását megelőző kampány lefolyásának összevetéséből kiindulva írt le, a következők szerint: „1861-ben a felek fizikai és ideológiai szempontból is elkülönültek egymástól. A kékek győzelmének feltétele így egyszerű volt: szállj meg a szürkék területeit. 2016-ra a kék és a piros területek a fizikai térben már átfedésben voltak, de a digitális térben elkülönültek. Így a győzelem kulcsa a másik oldal tudatának megszállása lett. [...] Miből tudhatod, hogy sikerült megszállnod valakinek a tudatát? Abból, hogy rá tudod kényszeríteni, hogy kimondjon egy szót. Vagy hogy ne mondja ki. Vagy hogy egy adott kifejezést tegyen közzé a saját oldalán. Minden egyes így megtett kijelentéssel változik a »terület«. Ezért mutatja annyi profil a törzsi hovatartozás jegyeit. Ez egy digitális zászlófoglalás [*capture-the-flag*] játék. [...] Hol zajlik a társadalmi háború? Az interneten. Ezt abból látjuk, ahogyan a frakciók nemzetközi határokon átvélve sorakoznak fel. [...] A társadalmi háború valódi határai nem az államhatárok, hanem a nyelv határai.”

A KONZERVATÍV TUDATOSSÁG

Az imént bemutatott gondolkísérlet legitimációs érvelésében – csakúgy, mint sok más egyéb tradicionális, konzervatív szemmel elképesztőnek nevezhető gondolkísérlet esetében – egy krízis háttere bontakozik ki. Mi a krízis? A számtalan definíció közül itt Ortegaét emelem ki, miszerint „a krízis nem más, mint az egyik, bizonyos dolgokban-gondolatokban fogva tartott és egyúttal biztonságba helyezett élet átmenete egy olyan életre, amely más dolgokban-gondolatokban van fogva tartva és egyúttal biztonságban.”¹⁸ Ortega szerint a különféle emberi közösségek nagy történelmi változásai nem külső események véletlenszerű következményeinek lecsapódásai, hanem e közösségek lelki-világának belső érési folyamatából származnak.

Ne feledjük, hogy a közösségek lelki-világa – az egyénéhez hasonlatosan – számos hegeli értelemben vett dinamikát, azaz potenciált tartalmaz. E dinamikákat – s rajtuk keresztül egy adott emberi közösséget – pedig külső impulzusokkal (irányítással, manipulációval) szisztematikus módon lehet kondicionálni, hogy a közösség olyan döntést hozzon, olyan irányba forduljon, amelyet a kondicionáló elérni kíván, illetve amilyenbe a kondicionáló szándékai mutatnak, azt a – történelmi, tudományos, pszichológiai – látszatot keltve, azt az ismeretelméleti optikai csalódást idézve elő, hogy az eredmény a közösség akaratából származott.¹⁹ A természetes érési folyamatok eredményeként előálló, valamint a társadalommérnöki tevékenységek nyomán bekövetkező változások közti egyik lényeges különbség, hogy utóbbiaknál sokkal

Konzervatív hegelianusok – Sebastian Ostritsch: *Hegel, a világfilozófus* (2020) és Krivánik Dániel: *A láthatatlan labirintus – Gondolatok tudatról, mítoszról és vallásról a hegeli fenomenológia tükrében* (2024)

18 JOSÉ ORTEGA Y GASSET: *Das Wesen geschichtlicher Krisen*. ford. Fr. SCHALK, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart–Berlin, 1943. 18.

19 Vö. EDWARD BERNAYS: *Propaganda*. Horace Liveright, New York, 1928. 9. és BÉKÉS MÁRTON: *Antikibernetika. Kommentár*, 2016/1. 22.

gyorsabban – mintegy a semmiből – jön a beálló változás és következnek be közvetlenül tapasztalható káros hatásai, ami biztos árulkodó jel a külső, lélekidegen behatás jelenlétére. Maga az átmenet, az átkelés aktusa azonban sohasem biztonságos – különösen az utóbbi forgatókönyv lejátsszása esetén. Az egyéni és állami immunrendszer alapjaként felfogott konzervatív tudatosságnak itt van kiemelt szerepe!

A fenti szövegek elemzése során láthattuk: a tudatosságra, a tudatosságunkra megy ki a játék. Mit kell megőrizve meghaladnia a konzervatív tudatosságnak?

Az új iniciatívák, a digitalizáció, virtualizáció, az új technológiák a tudatosságot, a másik tudatát teszik meg hadszíntérnek, annak megszállását tűzik ki célul. A poszt-, transz- és metahumán mozgalmakban mindez nyíltan folyik.²⁰ A konzervativizmus a 20. században jellemzően politikai eszmékkel és az ezek mögött meghúzódó értékrendszerrel összefüggésben volt jelen, de mostanra maga a szellemi, maga a tudat(osság) lett a tárgya annak a harcnak, amelybe mindannyian (konzervatívok és nem konzervatívok egyaránt) bele vagyunk kényszerítve. Tehát a konzervatív gondolatnak a szellem, a tudatosság mellett kell fellépnie, az ember ugyanis test–lélek–szellem egysége. Példának okáért: ebben a testben éljük meg a valóságot, ez a test a hordozója a szellemiségünknek, lelkiségünknek, hagyományainknak, és ennek kiszervezése, elraktározása, „átmentése”, teszem azt egy külső számítógépes meghajtóra vagy a virtuális tér időbe, az eleven valóságtól vonná el az embert, pusztá menedzselendő dologgá változtatva őt.²¹

A virtualizáció lehetne akár egy hegeli értelemben vett kibontakozás is – mondhatná valaki. Hiszen a digitalizáció emberi produktum, ami az ember, illetve az emberben működő szellemi-isteni technologizálás, virtualizálás és önkiszervezés révén teljesíti ki magát. Ez (legalább) két okból nem állja meg a helyét. Egyrészt: a folyamat végpontjában álló lénynek deklaráltan nincsen köze ahhoz, aki a folyamat elején állt, ti. a tudatosság eleven karaktere szűnik meg így, mivel az testi és egyben történelmi meghatározottság. Másrészt: ez a pszeudo-dialektikus kibontakozás híján van a szeretetnek; pontosabban a kohéziós erőként felfogott szeretet egyszerűen értelmezhetetlen ezen a horizonton. Ahhoz, hogy ember maradhasak, tapasztalatból tudnom kell, hogy ez mit jelent, és hogy milyen hatásai vannak annak, ahogyan érzékelek, ítélek, döntést hozok, cselekszem – egyáltalán: szeretetre és ebből következően szenvedésre képes gondolkodásomnak kell lennie. Ezért az emberi tökéletlenség – konzervatív hegeliánus szemszögből – nemhogy nem kiküszöbölendő, de eleve hozzátartozik az emberlét lényegéhez. Ha úgy tetszik, tökéletlenségem reflektált tudatosságában vagyok szabad, téve mindezt a földrajzi-történelmi közösségem tagjaként.

Az immunrendszerként felfogott konzervatív tudatosság másik aspektusa az állam vonatkozásában jelentkezik. Georg Nachtman nagyon helyesen alapítja meg, hogy „egységes világállam Hegel szerint nem létezhet”.²² Csakúgy, amint egy magánvaló kultúrát sem lehetséges elképzelni; erre mondja Huntington, hogy az egyetemes – általában vett – kultúra koncepciója tarthatatlan.²³ E tarthatatlanság oka pedig a nyelv, illetve a gondolkodás azon központi jellemzője, hogy csak konkrét népek nyelveként és gondolkodásaként van realitása. „Az általában vett nyelv nem létezik, az abszolút szellem nem beszél.”²⁴

Az immunrendszerként felfogott konzervatív tudatosság másik aspektusa az állam vonatkozásában jelentkezik. Georg Nachtman nagyon helyesen alapítja meg, hogy „egységes világállam Hegel szerint nem létezhet”.²² Csakúgy, amint egy magánvaló kultúrát sem lehetséges elképzelni; erre mondja Huntington, hogy az egyetemes – általában vett – kultúra koncepciója tarthatatlan.²³ E tarthatatlanság oka pedig a nyelv, illetve a gondolkodás azon központi jellemzője, hogy csak konkrét népek nyelveként és gondolkodásaként van realitása. „Az általában vett nyelv nem létezik, az abszolút szellem nem beszél.”²⁴

20 Vö. Francesca FERRANDO: Poszthumanizmus, transzhumanizmus, antihumanizmus, metahumanizmus és az új materializmusok. ford. Lovász Ádám, *Helikon*, 2018/4.

21 Vö. BÉKÉS: *A kibernetikai... I.m.* 29. és BÉKÉS: *Antikibernetika. I.m.* 36.

22 Georg NACHTMANN: Hegel jobbról és balról. ford. HÁRSHEGYI Zsuzsanna, *Kommentár*, 2023/3. 184.

23 Vö. Samuel P. HUNTINGTON: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. ford. PUSZTA Dóra – GÁZSITY Milla – GECSÉNYI Györgyi, Európa, Bp. 2006. 50.

24 KELEMEN János: *Nyelv és történetiség a klasszikus német filozófiában*. Akadémiai, Bp. 1990. 256.

Konkrét – A Löwenkämpfer (Albert Wolff, 1858) a berlini Régi Múzeum előtt
(Flickr, Zhang Yu felvétele)

a konzervatív tudatosság az egyéni és állami immunrendszer alapja

A hálózatállam koncepciója sem feltétlenül állítja ennek az ellenkezőjét (bár kérdés, hogy mi akadályozna több hálózatállam egyetlen „szuperhálózatba” kapcsolásának, amely *de facto* egységes világállamként lenne képes funkcionálni), de a „konkrét népek” földrajzi-történelmi beágyazottságának digitális transzformációjával implicit módon mégiscsak ebbe az irányba tesz kísérletet. A fizikai, földrajzi távolságok valóban nullára csökkentek a digitalizációnak köszönhetően, és a virtuális realitásnak köszönhetően a tapasztalás, a megismerés és a tanulás körül is hasonló helyzet látszik kialakulni.

A digitalizáció napjainkra átalakította az idő megéléséhez fűződő viszonyunkat. Noha a digitális interakciók továbbra is a fizikai időben zajlanak, annak lineáris jellege a digitális térben háttérbe szorul. Ehelyett egy sajátos, egyszerre rugalmas és töredezett időérzékelés válik meghatározóvá, amelyben a különféle virtuális tevékenységek, valamint a munka és a magánélet közötti határok elmosódnak. Ezt a folyamatot különösen a mobil eszközök és az újgenerációs digitális, illetve információs és kommunikációs technológiák elterjedése erősítette fel. Mivel a digitális térben eltöltött idő kevésbé kapcsolódik ahhoz, amit életidőként, vagyis minőségi időként határozhatunk meg, a digitális transzformáció következtében rugalmasabbá és töredezettebbé váló időérzékelés paradox módon olyan hatásokat is eredményezhet, amelyek olykor a függőség vagy a neurózis jegeit mutatják.²⁵

ZÁRÓ GONDOLATOK

A konzervatív tudatosságnak e tendenciákkal szemben kell szeretettel, türelemmel, de meggingathatatlan állhatatossággal helytállnia. A virtualizáció és digitalizáció Szilícium-völgyből elszabadult víziója minden tervezettségére ellenére a „meg nem gondolt gondolat” jellegzetességeit viseli magán. A hálózatállam létrehozási folyamatának van ugyan jól definiált *inputja*, de jól definiált *outputja* még nincsen. Amikor azt olvassuk, hogy bár „az intelligens szerződések még gyerekcipőben járnak, de amint jól tesztelt és formálisan ellenőrzött szerződéskönyvtáraink lesznek, a Hálózat átveszi majd az állam szerepét”,²⁶ akkor a magyar történelmi valóságunk tapasztalataiból hamar ismerős (kollektív) emlékek rohannak meg minket, miszerint most még nem, de majd később jó lesz...

Tehát a konzervatív tudatosságnak a mérték és az „elég” fogalmait kell új tartalmakkal feltöltenie, megőrizve meghaladnia. Az elégnél nincsen „elegebb”: a mérték megtalálása, illetve újramegtalálása és megőrzése a feladat a digitalizáció korában is. Ez nem jelenti azt, hogy a technológia rossz. Ezt állítani ugyanolyan leegyszerűsítő, dualista szemlélet lenne, amelyet egyébként Srinivasan is elítélően emleget egyfelől a „technokraták” (transzhumanisták), másfelől az anarchoprimitivisták vonatkozásában. Egy efféle – dialektika s híján lévő, valós, hegeli értelemben vett kibontakozásra képtelen – dualizmus csak az irányított manipuláció befolyása alatt tűnik fel valóságnak.

Miután „a lét határozza meg a tudatot” jelmondata már nem aktuális, jobban tesszük, ha tudatosítjuk magunkban, hogy a virtualizációs iniciatívák a szellemünkre, lelkünkre és testünkre egyaránt hatást gyakorolnak, akár akarjuk, akár nem. A szellemi immunrendszerként felfogott

konzervatív tudatosság feladata önmaga, a szellemi átörökítése és megőrzése a saját mikrokörnyezetéből kiindulva, annak valóságát folyamatosan teremtve és fenntartva, szeretettel, önfeláldozással és önhelyreállításal, a magunk és a másik mélységeinek feltárásával s ezáltal egyben a mélység megőrizve-meghaladásával, a teremtett világhoz való (újra)visszatéréssel. A világ igazságát ugyanis csak akkor pillanthatjuk meg, ha láthatóvá vált szellemként tekintünk rá, hiszen, Hegellel szólva, „csakis a szellemi a valóságos”.²⁷ ■

a mérték megtalálása a digitalizáció korában

²⁵ Lásd bővebben: KRIVÁNIK Dániel: Adalékok a *homo digitalis* antropológiájához. Gondolatok virtuális trendekről és valós kihívásokról. *Café Babel*, 2024/85.

²⁶ SRINIVASAN: *I.m.* 53.

²⁷ *Fenomenológia. I.m.* 20.